

УДК 343.131

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2022.35>**В. М. Маркелова***orcid.org/0000-0002-7927-0374**аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України*

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Вступ. У будь-якій країні кримінальні правопорушення представляють загрозу не лише для пересічних громадян, а й для суспільства та держави в цілому. Кримінальне процесуальне законодавство України забезпечує належну правову процедуру під час розкриття кожного злочину та кримінального проступку, а також й встановлення осіб, які їх учинили, притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення в міру своєї вини. Разом з тим для досягнення завдань кримінального провадження абсолютно необхідним та виправданим є наділення владних суб'єктів повноваженнями, які можуть бути спрямовані на певні обмеження конституційних прав інших учасників провадження. Водночас у певних випадках, у силу наявності того чи іншого публічного інтересу, кримінальний процесуальний закон передбачає допустимість не лише обмеження, а й позбавлення певних прав, одним з яких є право власності.

Реалії сучасного світу і події в державі змушують змінювати й механізми позбавлення права власності, у тому числі й під час кримінального провадження, що у свою чергу створює необхідність дослідити цю проблему з наукової точки зору. Питання щодо позбавлення права власності висвітлено в наукових працях О. І. Галагана, О. В. Капліної, М. В. Лепея, Л. М. Лобойка, Н. С. Моргун, Т. О. Музиченко, Т. В. Смалюка, А. Р. Туманянц та ін. Разом з тим дослідження кримінального процесуального законодавства України та судово-слідчої практики показує, що вирішення таких проблем як дотримання та допустимість обмеження чи позбавлення права власності в кримінальному провадженні має відбуватися з урахуванням нових підходів щодо розуміння цих понять.

Постановка завдання. *Мета статті* полягає в дослідженні механізмів позбавлення права власності під час кримінального провадження, юридичної природи конфіскації та спеціальної конфіскації, наслідків їх застосування, виокремленні етапів конфіскаційної процедури, а також у виявленні в законодавстві прогалин, які потребують свого доктринального аналізу й нормативного врегулювання.

Результати дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 16 КПК України позбавлення або обмеження

права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому зазначеним Кодексом. Зауважимо, що сам факт можливості позбавлення власності є певним стримуючим чинником щодо поведінки особи, яка володіє відповідним майном та має намір учинити протиправне діяння чи його вчиняє. Заходи, що закріплені у законодавстві та передбачають можливість позбавлення права власності у визначених законом випадках, спрямовані на запобігання можливим, негативним для правосуддя діям певних суб'єктів. Фактично можна дійти висновку, що позбавлення особи майна є найбільш суттєвим втручанням у право на мирне володіння своїм майном. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Філіпс проти Сполученого Королівства» у контексті скарги заявника на порушення ст. 1 Протоколу № 1 зазначив, що ордери про конфіскацію в контексті Закону 1994 року були стримуючим фактором для тих, хто замислювався про участь у торгівлі наркотиками, а також мали на меті позбавлення осіб доходів, отриманих від торгівлі наркотиками, та їх виключення з можливого майбутнього використання в наркаторгівлі [1].

Ми погоджуємося з науковцями, які, досліджуючи питання недоторканності права власності, вважають, що позбавлення права власності передбачає таке правове положення, за якого власника примусово позбавляють у сукупності всіх правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження майном [2, с. 44; 3, с. 70]. О. І. Бідна зауважує, що позбавлення даного права відбувається незалежно від волі власника і що при цьому можливість реалізації всіх правомочностей особа втрачає назавжди, а не тимчасово, майно переходить у власність держави (ст. 354 ЦК України). Разом з тим позбавлення права власності в таких випадках стосується не всього майна, яке належить особі, а лише того, перелік якого визначається відповідним органом [4, с. 51].

В. І. Галаган та Н. С. Моргун позбавлення майна розуміють як певний юридичний та (або) фактичний стан, за якого власник не має можливості розпоряджатися майном, тобто визначати його юридичну долю. Термін «позбавляти» можна розуміти, як «забирати, віднімати, залишати без

чогось», що в юридичній практиці передбачає примусовий характер припинення права власності та наявність спору, що неодмінно вимагає судового контролю [3, с. 70]. Позбавлення особи майна може здійснюватися лише на певних умовах, стосується певної категорії втручання в право на мирне володіння своїм майном, фактично, найбільш радикальної [5, с. 33].

ЄСПЛ розмежовує два основні напрями втручання в право власності: контроль за правом власності та позбавлення права власності. Загалом практика ЄСПЛ у справах, пов'язаних з позбавленням майна, заснована на застосуванні положень п. 1 ст. 1 Першого протоколу, у якому прямо забороняється позбавлення майна будь-кого, за винятком низки випадків (в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права). Беручи до уваги зазначене, О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк вважають, що позбавлення майна за змістом Конвенції і згідно з практикою ЄСПЛ насамперед указує на фактичне припинення всіх елементів, що становлять право власності. Якщо номінальний власник зберігає за собою деякі реальні можливості користуватися, володіти і розпоряджатися своїм майном, втручання в здійснення його права буде кваліфікуватися як захід щодо контролю за власністю або якась інша форма втручання, але не позбавлення власності [6, с. 258, 260].

В. І. Манукян, досліджуючи зазначене вище питання, зауважив, що позбавлення власності зазвичай передбачає відчуження, вилучення, тобто «відібрання» в найрізноманітніших формах. Таке розуміння є найбільш простою загальновідомою формулою. Загалом «позбавлення» власності в контексті ст. 1 Першого протоколу розуміють як фактичне позбавлення власника всіх його юридичних прав, що становлять суть інституту власності (володіння, користування, розпорядження). До речі, зазначене пояснює, чим поняття «позбавлення» майна відрізняється від заходів «контролю» над використанням власності, а саме в першому випадку особа втрачає всі (або майже всі) складові права власності, а в другому - власник втрачає лише один «елемент» права власності [7, с. 416].

Доречно також зауважити, що в умовах запровадженого в державі особливого правового режиму, а саме воєнного стану, з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, її економічної самостійності, прав, свобод і законних інтересів громадян України, суспільства і держави, можуть застосовуватися різноманітні спеціальні економічні заходи, пов'язані з примусовим відчуженням або вилученням майна, об'єктів права власності в Україні держави-агресора.

Правовим підґрунтям зазначених заходів є Конституція України (ч. 4 ст. 41), Закони України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» («Закон про націоналізацію»), «Про санкції», якими визначено законні підстави та процедуру таких дій.

Разом з тим слід зазначити, що саме під час кримінального провадження визначено найбільш сталий, поширений та випробований механізм позбавлення права власності, яким є конфіскація або спеціальна конфіскація всього або частини майна, яке є власністю засудженого або третіх осіб, на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому законом.

Ми погоджуємося з науковцями, що конфіскація є реакцією держави на протиправне діяння [8]. О. І. Бідна з цього приводу зазначила, що конфіскації майна притаманний більш високий ступінь репресивності порівняно з іншими видами примусового припинення права власності, передбаченими в чинному законодавстві України за вчинення інших правопорушень [4, с. 53].

Л. М. Лобойко, В. І. Галаган, Н. С. Моргун, досліджуючи дане питання зауважили, що під час кримінального провадження цивільно-правовою підставою припинення права власності є конфіскація майна (п. 10 ч. 1 ст. 346, ст. 354 ЦК України). Право власності може бути припинено в інших випадках, установлених законом (ч. 2 ст. 346 ЦК України). У кримінальному провадженні цим випадком є задоволення судом цивільного позову (гл. 9 КПК України). Після визнання особи винною в учиненні кримінального правопорушення суд ухвалює обвинувальний вирок, у якому вирішує питання про конфіскацію майна як вид кримінального покарання, цивільний позов, інші майнові стягнення (ч. 4 ст. 374 КПК України) [9, с. 83-84; 3, с. 21-22].

Отже, у кримінальному провадженні конфіскація майна є засобом державного примусу. За своєю юридичною (правовою) природою конфіскація є видом додаткового покарання (ч. 2 ст. 52 КК України) та полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються. Такий вид конфіскації може бути застосовано незалежно від зв'язку майна, яке конфіскується, з вчиненим злочином. Отже, конфіскації в цьому випадку підлягає будь-яке майно засудженого, а не лише

майно, здобуте в результаті злочину або яке було знаряддям злочину.

Зауважимо, що при вирішенні питання щодо конфіскації майна відсутня можливість вилучення майна, яке було відчужене на користь добросовісного набувача, тобто особі, яка не знала і не могла знати, що майно пов'язано зі злочинною діяльністю або іншим чином вибуло з володіння обвинуваченого. До того ж не допускається заміна майна, що конфіскується, на еквівалентну грошову суму.

Крім того, закон обмежує перелік злочинів, за вчинення яких може бути призначено конфіскацію. Так, достатніми підставами вважати, що суд у випадках, передбачених КК України, може призначити покарання у виді конфіскації майна (ч. 5 ст. 170 КПК України) є наявність даних про те, що: особою вчинено тяжкий (ч. 4 ст. 12 КК України) або особливо тяжкий (ч. 5 ст. 12 КК України) і корисливий злочин; злочини проти основ національної безпеки України (розд. I Особливої частини КК України) незалежно від ступеня їх тяжкості та тих мотивів, якими керувався винний при їх учиненні; або злочини проти громадської безпеки (розд. IX Особливої частини КК України) також незалежно від ступеня їх тяжкості та тих мотивів, якими керувався винний при їх вчиненні; це додаткове покарання спеціально (тобто безпосередньо) передбачене у відповідних санкціях статей Особливої частини КК (ч. 2 ст. 59 КК України). Визначена форма позбавлення права власності можлива лише на підставі вироку суду, яким обвинуваченого визнано винним у вчиненні відповідного злочину.

Власний практичний досвід дисертанта дозволяє дійти висновку, що конфіскаційна процедура передбачає певні етапи, а саме:

1) відкриття кримінального провадження, під час якого відбувається ідентифікація майна, збирається інформація про власника майна, встановлюється, що відповідне майно належить йому на праві власності, тощо;

2) накладення арешту на майно з метою забезпечення його подальшої конфіскації;

3) судовий розгляд, під час якого може бути винесене рішення, наслідком якого є конфіскація майна. При цьому суд має не допустити необґрунтованого, неспівмірного та довільного позбавлення права власності особи, притягнутої до кримінальної відповідальності. Особі, щодо майна якої приймається рішення судом, має бути надана розумна можливість надати свої аргументи та докази. Водночас вина особи в учиненні відповідного злочину доказується виключно стороною обвинувачення, а тому не допускається перенесення тягаря доказування на обвинуваченого;

4) безоплатний, примусовий перехід майна у власність держави, крім випадків, визначених законом.

Зазначимо, що перелік майна, яке підлягає конфіскації, передбачений ч. 1 ст. 49 КВК України, згідно з яким конфіскації підлягає майно, що є власністю засудженого, у тому числі його частка в спільній власності, статутному фонді суб'єктів господарської діяльності, гроші, цінні папери та інші цінності, ураховуючи ті, що перебувають на рахунках і на вкладах чи на зберіганні у фінансових установах, а також майно, передане засудженим у довірче управління. Водночас слід зазначити, що конфіскація як вид додаткового покарання не має абсолютного характеру. Так, у додатку до Закону України «Про виконавче провадження» встановлено перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами, прикладом майно, необхідне для відправлення релігійних культів та ритуальних обрядів боржником, членами його сім'ї та особами, які перебувають на його утриманні, професійних занять боржника, членів його сім'ї та осіб, які перебувають на його утриманні, якщо воно є єдиним джерелом доходу таких осіб, знаряддя особистої кустарної і ремісничої праці, книги; сільськогосподарський інвентар – в осіб, які займаються індивідуальним сільським господарством; допоміжні засоби реабілітації, що забезпечують компенсацію або усунення стійких обмежень життєдіяльності людей з інвалідністю та інших категорій осіб, автомобіль, яким відповідно до закону за медичними показаннями забезпечена людина з інвалідністю безоплатно або на пільгових умовах [10].

Конфіскація може застосовуватися також з метою забезпечення цивільного позову в кримінальному провадженні та відшкодування збитків, заподіяних цивільному позивачеві або особі, в чітких інтересах заявлений цивільний позов прокурором. Так, відповідно до ст. 128 КПК України особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

На сьогодні в наукових колах точиться полеміка щодо того, чи є конфіскація майна обмеженням чи позбавленням права власності. Так, І. Г. Богатирьов вважає, що конфіскація майна як захід примусу застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаною винною в учиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні її права власності на вилучення всього або частини майна [11, с. 41]. На думку Ю. А. Пономаренко, конфіскація – це обмеження

права власності засудженого шляхом звернення майна, що йому належить, у власність держави [12, с. 296, 297]. На нашу думку, конфіскація виключно позбавляє права власності, у особи примусово безоплатно вилучається все або частина майна, яке є його власністю. Засуджений не може в подальшому ним розпоряджатися, здійснювати будь-які правомочності щодо цього майна.

Звернемо увагу, що Україна поступово відмовляється від конфіскації як виду покарання, про що свідчить відповідна судова статистика. Так, у 2019 році конфіскація майна як вид покарання була застосована лише до 857 із 70375 засуджених осіб, що становить 1,2 %. Для порівняння, у 2014 році – до 2828 із 102170 (2,8 %), у 2009 році – до 4888 із 146383 (3,3 %) [8]. Як бачимо, що як в абсолютних цифрах, так й у відсотковому обчисленні кількість випадків застосування конфіскації майна стрімко знижується.

О. Єрмак зазначив, що застосування загальної конфіскації майна суперечить практиці ЄСПЛ, оскільки вона може становити особистий і надмірний тягар для особи; конфіскується все майно незалежно від того, пов'язане воно з учиненням злочину чи ні; таке втручання в майнову сферу особи може визнаватися непропорційним поставленої меті превенції або покарання (невідповідність засобу та мети); може не додержуватися справедливий баланс між інтересами суспільства та особи, у якої майно конфіскується [13, с. 118]. Ми з цим погоджуємося, а також з думкою А. О. Винник, що наступний законодавчий крок має бути спрямований на відмову від застосування такого виду покарання як конфіскація майна, не лише тому, що вона порушує право приватної власності, а й тому, що видозмінена спеціальна конфіскація за своїм змістом повністю поглине конфіскацію як вид покарання [14, с. 181].

Т. В. Смалюк слушно зауважив, що на сьогодні у світовій практиці стійкою тенденцією є заміна загальної конфіскації на спеціальну, оскільки остання не є покаранням, має превентивний характер, спрямована на позбавлення особи доходів (активів), які вона отримала від учиненого злочину, виключення можливості їх використання в подальшій злочинній діяльності [15, с. 15]. Це стосується і України, де спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру була імплементована в законодавство відповідно до вимог Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України.

Доречно звернути увагу, що в кримінальному провадженні механізм застосування спеціальної конфіскації включає в себе спеціальні методи й порядок правового регулювання, що зумовлені відповідними особливостями як кримінального, так й кримінального процесуального законодавства. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 96¹ КК

України спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною зазначеного Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого ч.1 ст. 150, ст. 154, ч.ч. 2, 3 ст. 159¹, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст.ст. 204, 209¹, 210, ч.ч. 1, 2 ст.ст. 212, 212¹, ч. 1ст.ст. 222, 229, 239¹, 239², ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст.ст. 248, 249, ч.ч. 1, 2 ст. 300, ч. 1 ст.ст. 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст. 363¹, 364¹, 365² даного Кодексу. Як бачимо, за юридичною природою спеціальна конфіскація належить до інших заходів кримінально-правового характеру, тобто вона не є покаранням за вчинене кримінальне правопорушення.

Якщо говорити про наслідки застосування спеціальної конфіскації, то такими є позбавлення засудженого, а у випадках, визначених ч. 4 ст. 96² КК України і ч. 9 ст. 100 КПК України, третіх осіб, пов'язаних із засудженим, права власності на гроші, цінності та інше майно, що вказані в ст. 96¹ та ч. ч. 1, 2 і 4 ст. 96² КК України та п. п. 1, 2, 5, 6 і 6¹ ч. 9 ст. 100 КПК України. При цьому спеціальна конфіскація здійснюється в порядку, визначеному ч. 9 ст. 100 КПК України.

Зауважимо, що Конституційний Суд України усвоєму рішенні від 30 червня 2022 року №1-р/2022 щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96¹, 96² КК України (щодо спеціальної конфіскації) визнав, що вони не порушують конституційних гарантій захисту права власності, а тому не суперечать ст. 21, ч.ч. 1, 4, 6 ст. 41 Конституції України. Суд зазначив, що судові рішення (вирок, ухвала) про застосування спеціальної конфіскації є, по-перше, юридичним актом індивідуальної дії, що встановлює факт незаконності та недобросовісності набуття певною особою конкретного майна, по-друге, спростовує презумпцію правомірності набуття права власності, установлену в ч. 2 ст. 328 ЦК України [16].

Вивчення судової практики доводить, що суди України досить часто застосовують даний захід кримінально-правового характеру. Зокрема, у Єдиному державному реєстрі судових рішень за період з 1 січня 2017 р. до 1 січня 2018 р. можна знайти 1041 вирок судів першої інстанції, у яких вирішувалося питання застосування чи незастосування спеціальної конфіскації; за період з 1 січня 2018 р. до 1 січня 2019 р. – 1401 вирок, що вказує на відносну сталість судової практики в цьому питанні [14, с. 159]. Загалом спеціальна

конфіскація покликана остаточно позбавити особу можливості володіти майном, з огляду на те, що воно їй, як правило, не належить або має певні особливості, через які особа й позбавляється його [17, с. 78].

Не дивлячись на те, що як конфіскація майна, так й спеціальна конфіскація полягають у примусовому безоплатному вилученні у власність держави грошей, цінностей та іншого майна, відмінність між ними є кардинальною. Конфіскація полягає у вилученні всього або частини майна, яке є власністю засудженого, проте спеціальна конфіскація спрямована не на все майно засудженого, незалежно від природи такого майна, а на специфічні об'єкти, що безпосередньо стосуються вчиненого злочину – зняття правопорушення, гроші, прибуток (дохід) від правопорушення, у т.ч. необґрунтовані активи, а також прибуток від них; майно, у яке перетворене гроші, цінності чи інше майно, що було одержано фізичною чи юридичною особою внаслідок учинення злочину; майно, яке є власністю особи. Також абсолютно різними є підстави та умови їх застосування, суб'єкти до яких вони застосовуються, наслідки застосування цих заходів.

Зазначимо, що законодавець передбачив, але переважно за край обмежених підстав, можливість конфіскації зняття чи засобів учинення або доходів від злочинів у кримінальному порядку без засудження. Так, законодавство України дозволяє спеціальну конфіскацію на підставі ухвали суду про звільнення від кримінальної відповідальності, що не тягне за собою засудження, а якщо йдеться про майно, яке вилучено з цивільного обігу – також на підставі ухвали суду про закриття кримінального провадження з інших підстав, ніж звільнення особи від кримінальної відповідальності, або на підставі ухвали суду в порядку ч. 9 ст. 100 КПК України, якщо кримінальне провадження закривається слідчим або прокурором та за їх клопотанням (ч. 2 ст. 96¹ КК України). Спеціальна конфіскація також може застосовуватися за результатами кримінального заочного засудження (*in absentia*) за корупційні злочини та відмивання грошей, у процесі якого можлива також конфіскація як мінімум зняття, засобів учинення та доходів від таких злочинів. Водночас можливість заочного кримінального розгляду та засудження передбачено не для всіх корупційних проваджень (ст. 45 КК України).

Спеціальна конфіскація майна може бути застосована в результаті укладення угоди в кримінальному провадженні. Так, обов'язковим елементом угоди між прокурором та обвинуваченим щодо визнання винуватості є узгоджене ними покарання та згода обвинуваченого на його призначення, умови застосування спеціальної конфіскації (ч. 1 ст. 472 КПК України), тобто спеці-

альна конфіскація може бути однією з умов угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні.

Загалом, спеціальна конфіскація застосовується на підставі рішення суду, тобто на підставі обвинувального вироку суду або ухвали суду (ч.ч. 2, 3 ст. 96¹ КК України); випадки її застосування чітко визначені в статтях 96¹ та 96² КК України, обсяг спеціальної конфіскації означає перелік видів майна, на яке вона поширюється, а сам перелік чітко визначений у ст. 96² КК України; порядок застосування спеціальної конфіскації визначено статтями 100, 170, 374, 472 та іншими положеннями КПК України.

Зауважимо також, що в умовах воєнного стану відбувається еволюція судової практики в кримінальному провадженні щодо застосування спеціальної конфіскації. Прикладом, у провадженні № 712/2067/22 слідчий суддя Соснівського районного суду м. Черкаси своєю ухвалою від 05.03.2022 р. задовольнив клопотання начальника відділу нагляду за додержанням законів органами фіскальної служби Черкаської обласної прокуратури щодо вирішення питання про долю речових доказів і надав дозвіл на перерахування грошових коштів у валюті «гривня» на загальну суму 529 840 грн з рахунку ГУ ДФС у Черкаській області на спеціальний рахунок для збору коштів на підтримку Збройних Сил України.

...Судом установлено, що в провадженні СУ ДПС у Черкаській області (у подальшому СУ ФР ГУ ДФС у Черкаській області) перебувала кримінальна справа, порушена за ознаками злочинів, передбачених у ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 205, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 212 КК України, за фактами фіктивного підприємництва та пособництва в ухиленні від сплати податків. У ході досудового слідства 29.03.2012 р. проведено обшуки за адресами здійснення незаконної діяльності. Усього за результатами обшуків виявлено та вилучено грошові кошти в загальній сумі 529 840 грн. Указані кошти 21.05.2012 р. передано на зберігання до відділу фінансування, бухгалтерського обліку та звітності ДПС у Черкаській області (а в подальшому – ГУ ДФС у Черкаській області), де вони до цього часу перебувають на рахунку. На сьогодні ГУ ДФС у Черкаській області припинило свою діяльність у зв'язку з набранням чинності Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» та відповідно до положень розпорядження Кабінету Міністрів України «Про початок діяльності Бюро економічної безпеки». Відповідно до положень п. 4 ч. 1 ст. 81 КПК України (1960 року) речові докази, у даному випадку кошти в загальній сумі 529 840 грн., як цінності (речі), що нажиті злочинним шляхом, підлягають передачі в доход держави. Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» введено воєн-

ний стан, а Українська держава перебуває у стані війни з Російською Федерацією. Ураховуючи встановлені вище обставини, слідчий суддя вважає, що клопотання прокурора підлягає задоволенню. Прийняття такого рішення не порушує права чи інтереси будь-яких осіб.

В іншому кримінальному провадженні № 464/1144/22 ухвалою Сихівського районного суду м. Львова від 17.03.2022 р. постановлено конфіскувати в дохід держави речові докази в кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 290 КК України, а саме автомобіль марки Mercedes A-170. Як убачається із мотивувальної частини ухвали, прокурор Франківської окружної прокуратури м. Львова звернувся до суду з клопотанням про спеціальну конфіскацію в дохід держави речових доказів, а саме цього автомобіля, вилученого під час огляду місця події. За результатами досудового розслідування старший дізнавач 11.03.2022 р. виніс постанову про закриття вказаного кримінального провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КК України у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення. Суд узяв до уваги обставини, що за змістом п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК України в разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів вирішується ухвалою суду на підставі клопотання, яке розглядається згідно зі ст.ст. 171-174 даного Кодексу. При цьому гроші, цінності та інше майно, що стали предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, конфіскуються, крім тих, які повертаються власнику (законному володільцю), а якщо його не встановлено – переходять у власність держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку. Ураховуючи наведене вище, а також те, що ідентифікаційний номер кузова транспортного засобу піддавався змінам, що позбавляє можливості ідентифікувати транспортний засіб як власність особи, його слід передати у власність держави (на підтримку Збройних Сил України), а тому клопотання є обґрунтованим та підлягає задоволенню [18].

Висновки. Сучасні реалії в державі суттєво впливають на зміни механізмів позбавлення права власності. Вищезазначене доводить, що як обмеження, так й позбавлення права власності є допустимими в кримінальному провадженні у визначених законом випадках. При цьому держава користується певною свободою розсуду як щодо вибору способу застосування відповідних заходів, так й щодо встановлення того, чи виправдані наслідки вжиття таких заходів з огляду на загальний інтерес для досягнення відповідної мети закону.

Література

1. Справа «Філліпс проти Сполученого Королівства» (Case of Phillips v. the United Kingdom): судові рішення ЄСПЛ від 5 липня. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_052#Text.
2. Музиченко О. В. Реалізація конституційного принципу недоторканності права власності на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2016. 267 с.
3. Галаган В. І. Недоторканність права власності як засада кримінального провадження на досудовому розслідуванні: монографія / В. І. Галаган, Н. С. Моргунов. К., 2017. 185 с.
4. Бідна О. І. Конфіскація за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2019. 255 с.
5. Захист права власності в практиці Європейського Суду з прав людини / упоряд. Л. В. Сидорова. К.: Видавничий Дім «Ратіо Деціденді», 2019. 132 с.
6. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: коментарі / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк]; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків: Право, 2017. 374 с.
7. Манукян В. І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Право, практика, коментар. Харків: Право, 2019. 560 с.
8. Хавронюк М. Щодо спеціальної конфіскації. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=5609427125755613&id=100000651439213&sfnsn=mo.
9. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. К.: Істина, 2014. 432 с.
10. Перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами. Додаток до Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n995>.
11. Богатирьов І. Г. Конфіскація майна – за і проти. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. № 3. С. 38–44.
12. Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины: моногр. Харьков: Финн, 2009. 344 с.
13. Єрмак О. Конфіскація у світлі рішень Європейського суду з прав людини. Теорія і практика. *Національний юридичний журнал*. 2015. С. 115-119.
14. Винник А. О. Спеціальна конфіскація майна як інший захід кримінально-правового характеру за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2019. 220 с.
15. Смалюк Т. В. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Луцьк, 2020. 227 с.
16. Рішення КСУ 1-р/2022 щодо конституційності спеціальної конфіскації. URL: <https://forum.antiraid.com.ua/topic/13698-rishennja-ksu-1-r2022-shhodo-konstitucijnosti-specialnoyi-konfiskaciyi/>
17. Задоя К. П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна de lege ferenda. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 2. С. 76–86.
18. Еволюція судової практики у кримінальному провадженні в актуальних умовах воєнного стану. Частина 2. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/-evolyuciya-sudovoyi-praktiki-u-kriminalnomu-provazhenni-v-aktualnih-umovah-voennogo-stanu-chastina.html>.

Анотація

Маркелова В. М. Позбавлення права власності під час кримінального провадження. – Стаття.

Досліджено питання дотримання прав і свобод людини в кримінальному провадженні, а також допустимість їх обмеження та позбавлення під час застосування чи проведення процесуальних дій. Акцентовано увагу на питаннях дотримання балансу між завданнями охорони й захисту прав особи під час проведення процесуальних дій та ефективної боротьби зі злочинністю, підвищення ролі й значення правоохоронних органів щодо забезпечення повноцінної реалізації конституційних прав особи.

На підставі аналізу кримінального та кримінального процесуального законодавства України досліджено питання позбавлення права власності під час кримінального провадження, проаналізовано результати практики Європейського суду з прав людини щодо цього питання. Здійснено аналіз наукових підходів щодо сутності позбавлення права власності.

Виокремлено питання із застосування різноманітних спеціальних економічних заходів, пов'язаних з примусовим відчуженням або вилученням майна, об'єктів права власності в Україні в умовах запровадженого в державі особливого правового режиму, а саме воєнного стану. Зроблено висновок, що під час кримінального провадження діє найбільш сталий, поширений та випробований механізм позбавлення права власності, яким є конфіскація або спеціальна конфіскація всього або частини майна, яке є власністю засудженого або третіх осіб.

Розкрито етапи конфіскаційної процедури під час кримінального провадження. Виокремлено механізм застосування спеціальної конфіскації, що включає в себе спеціальні методи й порядок правового регулювання, які зумовлені відповідними особливостями як кримінального, так й кримінального процесуального законодавства. Акцентовано увагу на відмінності конфіскації та спеціальної конфіскації. Здійснено аналіз судової практики в кримінальному провадженні щодо застосування спеціальної конфіскації та її еволюції в умовах воєнного стану.

Ключові слова: кримінальне провадження, конституційні права людини, власність, позбавлення права власності, конфіскація, спеціальна конфіскація.

Summary

Markelova V. M. Termination of property rights in criminal proceedings. – Article.

The author examines the issues of observance of human rights and freedoms in criminal proceedings, as well as the admissibility of their restriction and deprivation during the application or conduct of procedural actions. Attention is focused on the issues of maintaining a balance between the tasks of protecting and defending human rights during procedural actions and effective crime fighting, and enhancing the role and importance of law enforcement agencies in ensuring the full realization of constitutional rights of an individual.

Based on the analysis of criminal and criminal procedural legislation of Ukraine, the author examines the issue of deprivation of property rights in criminal proceedings and analyzes the results of the European Court of Human Rights' case law on this issue. The author analyzes scientific approaches to the essence of deprivation of property rights.

The author highlights the issues related to the application of various special economic measures related to the compulsory alienation or seizure of property and property rights in Ukraine under the conditions of the special legal regime introduced in the State, namely, martial law. The author concludes that during criminal proceedings, the most stable, widespread and tested mechanism of deprivation of property rights is the confiscation or special confiscation of all or part of the property owned by the convicted person or third parties.

The author describes the stages of the confiscation procedure in criminal proceedings. The mechanism of application of special confiscation, which includes special methods and procedure of legal regulation, is distinguished, which are determined by the relevant features of both criminal and criminal procedural legislation. The author emphasizes the difference between confiscation and special confiscation. The author analyzes the case law in criminal proceedings on the application of special confiscation and its evolution under martial law.

Key words: criminal proceedings, constitutional human rights, property, deprivation of property rights, confiscation, special confiscation.